

Александра Жежељ

# НАУКА И КЊИЖЕВНОСТ У СТРАСТВЕНОМ ЗАГРЉАЈУ

(Хилде Естби и Илва Естби: *Пустоловине сећања: тајне памћења и заборав*, превела са норвешког Бојана Максимовић, Карпос, Београд, 2024)<sup>1</sup>



*Можда треба да захвалим сажимању, од које се свако сећање састоји. Које није у стању да наведе све што један животи садржи, него само некакав избор из многих догађаја, бивство у једном изабраном издању. Зато сисак мојих сећања изгледа онолико нестварно.*

Бора Ђосић, Царинска декларација

„С љубављу прочитана књига је палимпсест. Анализирајући га, тонем у археологију сопствених знања”, каже Александар Генис у есеју „Обичној оловци” (2015: 98). Књига *Пустоловине сећања: тајне памћења и заборав* Хилде и Илве Естби управо је једна таква књига, која вас подстиче да зачепкате по слојевима сопствених знања, памћења и сећања, раним и свежим сликама из живота и библиотеке. То је књига која се чита

као роман, а да то заправо није. Разлог се делимично крије у коауторству једне од водећих норвешких стручњакиња на пољу проучавања памћења (Илва) и њене сестре, историчарке идеја, новинарке и списатељице (Хилде). Више него успео спој науке и књижевности изнедрио је штиво које је само по себи палимпсест, јер отвара питања сећања, памћења и заборав по вертикали и хоризонтално, водећи нас кроз историјска и универзитетска истраживања из области медицине, психологије, филозофије, новинарства и литературе. „Пустоловине” из наслова књиге претварају се у праве пустоловине „једног уживаоца читања” који с оловком у руци шета по тексту како би био спреман да му се поново врати. Читалац *Пустоловина сећања* сазнаје у каквој су вези морски коњићи, птићи кукавице, птице певачице, пацови, рибе, медузе, слузаве гљиве, зебре или слоновима, са падобранцима, убицама, таксистима, шахистима, рониоцима, архитектама, песницима или књижевницима. А веза је, без сумње, вишеструка.

На самом почетку, треба указати на педантну структуру књиге Хилде и Илве Естби, шизерске наслове њених седам поглавља, и то што на почетку сваког од њих стоји пажљиво одабран епиграф из дела Ирвинга, Баларда, Пруста, Луиса Керола, Конана Дојла, Поа и Шекспира. Већ од првих редова јасно је да пред собом имамо текст који ће бити необична мешавина увида из најразличитијих домена сазнања.

<sup>1</sup> Књига је на норвешком језику објављена 2016. године. Наслов у оригиналу *Å dykke etter sjøhester. En bok om hukommelse* дословно значи *Роњење за морским коњићима: књига о памћењу*.

Прича креће од шеснаестог века, одвајања хипокампуса од света митова и рођења модерног памћења, и даље прати безбројне спекулације о томе где се у мозгу складиште сећања. Романескним стилем, ауторке развијају причу у правцу разоткривања саме природе памћења, сећања и заборавља, кроз бројне примере научних експеримената и филозофско-теоријских разматрања из наредних векова, али и прошлих, античких времена. Кроз читаву књигу, коју жанровски не би било лако одредити чак и када би то било од значаја, сусрећемо се с важним разграничењима, својеврсним дефиницијама појмова, од којих ваља поменути следеће: краткорочно/дугорочно/моторичко памћење, епизодична/семантичка/лажна сећања, скупина сећања (*the reminiscence bump*), животни сценарио (*life script*), интересне тачке (*points of interest*), театар памћења, *flashbacks/flashforwards*, епизодично предвиђање (*episodic foresight*). Научна утемељеност *Пустоловина сећања*, међутим, нимало није сувопарна јер је испреплетана с испитивањима концепата памћења, сећања и заборавља у светској књижевности. Оно што Хилде и Илву Естби пре свега занима јесте креативна, дакле перформативна, природа људског мозга, о којој до данас немамо коначних одговора. У том смислу, један од важних закључака до којих норвешке ауторке долазе јесте да се научна истраживања не разликују много од тзв. ненаучне фикције. Спорова у науци око важних питања која се тичу памћења, сећања и заборавља има толико да су неки од њих израсли у праве *memory wars*. Те дилеме задиру у срж човекове имагинације и перцепције: како можемо знати да ће то што доживљавамо сада и овде бити упамћено; колико је један човек заправо у стању да памти; како се складиште, памте и везују сећања; зашто је људско памћење постало толико напредно; шта је, у ствари, истинито од онога што се памти; има ли разлике у памћењу болних и срећних тренутака; зашто неки људи развијају посттрауматски стресни поремећај, депресију, епилепсију, амнезију, Алцхајмерову болест, а други не; шта је могуће памтити, а да је то притом погрешно; како се врши реорганизација памћења помоћу језика; на који су начин бриге засићене емоцијама које изискују пажњу; зашто се својски трудимо да запамтимо појединачне тренутке; зашто толико сумњемо у сопствено поимање стварности.

Прегршт је приповедних рукаваца *Пустоловина сећања* који јасно показују да филозофска и теоријска разматрања чине значајан део науке која се пословично сматра објективном и недвосмисленим. Да фикционалност није ексклузивна особина фикције кључна је идеја коју ауторке доследно илуструју од почетка до краја свог научно-литерарног пројекта. У текстовима Едгара Алана Поа видимо да је начин на који се фикција и факција прожимају „налик начину на који памћење приступа сећањима и истини”. Лин Улман објашњава да уметничко дело подразумева „нешто више од пуког дељења сећања, оно подразумева њихово уобличавање”. Записивање сећања представља рад, а то је више од памћења. Сећања се у књижевном делу преокрећу и мењају, ми заправо памтимо веома фрагментарно и чудно и креативно, каже ауторка романа *Неспокојни* (*De urolige*, 2019): „Открила сам да памћење није затворена шкриња пуна истинитих сећања, већ стваралачки, отворени инструмент налик сунђеру, јер све упија у себе и обнавља се.” Важно је имати на уму тај увид да преобликовање сећања у роман представља уједно и уметност и мукотрпан посао: „Разлика између препричавања синоћњег сна и писања романа крије се у

форми.” У аутобиографској белетристици *Моја борба* (Min kamp, 2009–2011) валидност сећања ће надмашити изворе, лична искуства ће имати истинитију вредност него објективне чињенице:

*Иако не ишисемо шестидесятну аутобиографију о нама самима за разлику од Карла Увеа Кнаусгора, сви имамо аутобиографију похрањену у сећању. А она није само насумична бујица догађаја које смо проживели. Она је структурирана и сређена, на основу сценарија нашег живота. Сви смо ми Исци.*

Хенри Џејмс је написао два тома мемоара и успут открио, како примећују ауторке, „праву природу сећања”. Пруст је за полазиште свог романа *У шрапању за изнемалим временом* (*À la recherche du temps perdu*, 1913–1927), који се протеже на четири хиљаде страница, узео суштину самог памћења. С друге стране, наметљива, невољна сећања на трауму позната су нам прилично дуго (нпр. *Госпођа Даловеј*, 1925). Међутим, Хилде и Илва Естби истичу парадоксалну непоузданост сећања, која се док, о њима размишљамо или говоримо, „све више претварају у приче, а мање у жива искуства”. Да оно што мислимо да смо доживели није увек истинито указује на нашу способност да ројимо фантазије о томе шта се догодило или шта би могло да се догоди. Није лако разграничити уобразиљу од стварности и када нисте писац. „Сви смо ми путници кроз време, све време”, убедљиво показују ауторке, јер нам се у главама одвија „симфонија прошлости и будућности”. Непрестано лутамо назад и напред кроз време: „Семантичка будућност задобија облик. То је вид менталног слагања лево коцки.” У ствари, сећања су предуслов будућних визија, планова, снова и фантазија: „Људи су, дакле, у бити визионари, а темељ визија налази се у памћењу.”

Не треба сметнути с ума ни везу између заборављања и памћења. Ауторке објашњавају да би се без заборављања све нагомилало у складишту сећања, а опет, заборав нам јасно ставља до знања да немамо потпуну контролу: „Али ми се плашимо заборављања. Заборављање је старење, труљење и узалудност. Оно је попут крилатице *temento mori*, која нас подсећа на смрт.” Сликовито је и Генис описао сложену, асоцијативну природу сећања:

*Заборав ствара ништа горе од сећања, али сујројно. Он усјомени бригаје ажурности чийке, моста и сенке. Ајсолујно сећање је реалности монструма, јојуш несрећној Фуенеса из Борхесове приче. Немоћан да ишта заборави, он стоја не може ни да сажме прошлости како би се смештила у сиче или лик. Остали, не искључујући Пруста, с њим некако излазе на крај. Заборављајући једно, ми издвајамо друго, стварајући своју слику свећа чак и онда када је видимо као универзалну. (215: 267)*

Чини се да је управо наша способност да замислимо прошлост и будућност главни предмет интересовања Хилде и Илве Естби, на трагу бојмовске струје размишљања о фантомским просторима свести и хипохондријама срца. Ми све време активно користимо наша сећања:

*Наше памћење је реконструктивно и илустично, оно није јојуш Word докуменћа која преузимамо са рачунара, или јојуш камере мобилној шелефона јуне изоштрених*

фотографија. Оно се пре може уорегити са ѓозориштем, где се све време приказују нове верзије истих комада. [...] У ѓозоришту сећања може да се деси много чудних модификација.

У форми дијалога пред крај књиге, ауторке деле неке од својих интимних закључака:

Илва: Животне приче, да, оне су еизистенцијални аспект ѓамћења. Све време живимо у причама о себи и свешу, што је наше ѓамћење. У белетристици су што метафоре и знакови, а за тим трајамо и у стварности. Тражимо контекст. Касније можемо да се закачимо за слику која постаје симболична за једну ситуацију или причу.

\*

Хилде: Кад ѓишем, сећања постају хиперреална. Издвајају се, штолико желим да их додирнем. Мислим да је ѓамћење уѓшребни предмет. Оно је ѓилула за срећу, сви они срећни животи ѓренуци које можеш да извучеш и задржиш у свести.

Хилде је желела да постане списатељица управо због тога што осећа да у себи носи читаву „галаксију сећања”, и због тога што се у животу, као у књижевности, живи са клифхенѓерима. Илва је уписала психологију јер је желела да боље схвати како функционишу сви ти „унутрашњи универзуми сећања”. Резултат ѓихове сарадње враћа читаоца на размишљања о „видео-исечцима” из наших живота и библиотеке, суштински синестезијском проживљавању догађаја, рибарским мрежама сећања, реконструктивности и загонетности сећања, „нечем магичном у нашој способности да чувамо прошлост и да је призовемо у виду живописних слика”. Испада да још, у много чему, личимо на ренесансне алхемичаре.

Волела бих да знам на ког писца помислите када прочитате наредни одломак из књиге Хилде и Илве Естби: „Дакле, може се видети како сећања засветле попут батеријских лампи које се пале под водом и просијавају кроз зелене водене масе, попут блеска који на тренутак затрепери у мору.” Можда баш на Ф. Скота Фицѓералда? Али, зашто бисте се збуњивали туђим сећањима и забелешкама на маргинама... Вежите се и, с оловком у руци, полетите у *Пустоловине сећања: ѓајне ѓамћења и заборав*, јер су вредне вашег сећања, памћења и читалачког искуства. Уосталом, знате и сами да у свачијем „театру памћења” има Прустових мадленица.

#### ИЗВОРИ:

Генис, А. (2015). *Часови чићања: Камасуѓра заљубљеника у књиу*. (М. Панаотовић, прев.). Београд: Геопоетика издаваштво, 2015.

Естби, Х. и Естби, И. (2024). *Пустоловине сећања: ѓајне ѓамћења и заборав*. (Б. Максимовић, прев.). Београд: Карпос.

Ѓosić, В. (2014). *Nulta zemlja*. Zrenjanin, Novi Sad: Agora.